

Poligrāfa lietošanas problemātika detektīvu darbībā

Uldis Miķelsons

*Non omne quod licet honestum est*¹

Saskaņā ar Operatīvās darbības likuma² pārejas noteikumu 4. pantu, kurš bija spēkā līdz 2002. gada 25. jūlijam (šis pants tika izslēgts ar likumu 27.06.2002.), agrāk atsevišķus operatīvās darbības pasākumus bija atļauts veikt arī Iekšlietu ministrijas licenzētiem privātdetektīviem. Līdz ar to, no juridiskā viedokļa bija īpatnēja situācija, ka privātajā jomā strādājoši uzņēmēji bija pilnvaroti veikt specdienestiem raksturīgas darbības, ar ko faktiski pārklājās privāto un publisko tiesību jomas.

Patlaban detektīvu un detektīvsabiedrību darbību jau reglamentē Detektīvdarbības likums.³ Tomēr arī tagad nevar nešaubīgi apgalvot, ka šī situācija būtu daudz izmainījusies, jo tās darbības, kuras ar Detektīvdarbības likuma 10. pantu atļauts veikt detektīviem (saskaņā ar šā likuma 1. panta formulējumu – kā «īpašu komercdarbības veidu»), faktiski atbilst atsevišķiem Operatīvās darbības likumā reglamentētajiem vispārējā veidā veicamajiem operatīvās darbības pasākumiem, kaut arī tās nosauktas citādi un Detektīvdarbības likuma 12. panta 3) pantā aizliegts detektīviem un detektīvsabiedrībām veikt operatīvās darbības pasākumus. Ievērojot, ka par detektīviem praktiski strādā lielākoties bijušie policijas (arī milicijas un VDK) operatīvie darbinieki, kuri lieliski apguvuši tieši operatīvās darbības pasākumus, autoram nav šaubu, ka viņi būtībā šādas darbības arī veic. Bet no juridiskā viedokļa viņi veic jau pavisam citas darbības.

Var piebilst, ka terminoloģiju vēl vairāk sarežģī tas, ka Operatīvās darbības likuma 16. pantā reglamentēts operatīvais pasākums[-i] ar nosaukumu – *operatīvā detektīvdarbība*, kuru no juridiskā un arī praktiskā viedokļa jāizprot kā pilnīgi atšķirīgu no tā, kas domāts ar Detektīvdarbības likumā reglamentēto detektīvu darbību.

Tomēr neiedziļinoties jautājumā par detektīvu darbības un operatīvās detektīvdarbības atšķirīgajām iezīmēm, šeit lietderīgi norādīt tos apstākļus, kas attiecās uz iespēju veikt poligrāfa pārbaudes saskaņā ar Detektīvdarbības likumu.

Ievērojot Detektīvdarbības likuma 10. panta nosacījumus, kā arī jau minēto šā likuma 12. panta 3) punktu, neapšaubāmi, ka detektīvi un detektīvsabiedrības nav tiesīgi veikt poligrāfa pārbaudes! Detektīviem un detektīvsabiedrībām likums nedod tiesības veikt

¹ Lat.: Ne viss, kas ir atļauts, ir godīgi / *Corpus Iuris Civilis* /

² Operatīvās darbības likums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Saeimā 16.12.1993.; spēkā no 13.01.1994.; redakcija uz 10.07.2002.; publicēts Latvijas Vēstnesī 30.12.1993., Nr.131.

³ Detektīvdarbības likums / Latvijas Republikas likums. Pieņemts Saeimā 05.07.2001.; spēkā no 01.11.2001.; redakcija uz 01.05.2004.; publicēts Latvijas Vēstnesī 20.07.2001., Nr.110 (2497).

jebkādas pārbaudes.

Tomēr šo apstākli detektīvi dažkārt cenšas apiet, norādot, ka Detektīvdarbības likuma 10. pants dod tiesības detektīviem veikt personu aptauju, tajā skaitā gan maskētu (slēptu), gan arī ar personas piekrišanu detalizētu aptauju, turklāt vēl lietojot tehniskos līdzekļus.

Arī Krievijā daudzās publikācijās, kur periodiskos izdevumos vai Internet avotos detektīvsabiedrības reklamē savus pakalpojumus,⁴ tajā skaitā poligrāfa lietošanu uzņēmumu darbinieku pārbaudēm, tās šo darbību nosauc par *aptauju, lietojot tehniskos līdzekļus*. Krievijā spēkā esošais likums, kas reglamentē detektīvu un detektīvsabiedrību darbu, šajā jautājumā faktiski ir ļoti līdzīgs Latvijas likuma reglamentācijai, proti – detektīviem atļauts veikt personu mutiskas aptaujas, un atļauts arī lietot tehniskos līdzekļus. Tātad, arī Krievijā detektīvi spekulatīvi iztulko likuma normu, kas reglamentē viņu darbību, pielīdzinot poligrāfa pārbaudes mutiskām aptaujām ar tehnisko līdzekļu lietošanu.

Uz to dažreiz norāda arī paši Krievijas speciālisti, atzīstot, ka nevalstiskā sektorā poligrāfa lietošana nav normatīvi reglamentēta, tāpēc «gan iniciatoriem, gan šo pārbažu veicējiem nākas pielietot principu “Kas nav aizliegts, tas ir atļauts”. Tomēr šādu brīvību, kā likums, neafišē.»⁵

Krievijā tas tomēr neizraisa pretenzijas tāpēc, ka saskaņā ar Krievijas nacionālo normatīvo reglamentāciju poligrāfa pārbaudes tiek sauktas par «aptauju, lietojot poligrāfu» (sīkāk par to sk. 5. nodaļā). Kaut arī poligrāfa pārbaudes, kuru rezultātā tiek izdarīts secinājums, un kuras veic noteiktas jomas speciālists, pielietojot speciālas izpētes metodes, ir absurdi nosaukt par aptauju (sīkāk par poligrāfa pārbaudes būtību un metodisko pamatu sk. 1.5. nodaļā), tomēr Krievijā tieši tāda pieeja ir juridiski nostiprināta.

Vēl var norādīt – saskaņā ar iepriekš norādīto attiecībā uz poligrāfa pārbaudes cilvēktiesību aspektiem (sk. 2. nodaļā), bezkontakta poligrāfu vai, piemēram, t.s. *balss stresa analizatoru* (par to sk. 1.8. nodaļā) arī detektīvi drīkst lietot tikai atklāti, bet ne slēpti (šeit nav pretruna, jo tehniskos līdzekļus lietot nav aizliegts, runa ir par secinājuma izdarīšanu, proti – pārbaudes veikšanu).

Detektīvi un detektīvsabiedrības, saskaņā ar Latvijā spēkā esošo normatīvo reglamentāciju, nav tiesīgi veikt jebkādu pārbaudi, tajā skaitā poligrāfa pārbaudi vai citāda veida personas maldināšanas instrumentālu diagnosticēšanu, uz speciāla pētījuma pamata speciālistam izdarot secinājumus par to, vai konkrētā persona melo vai arī atbild patiesīgi.

⁴ Krievijā bijuši diezgan daudzi gadījumi, kad speciālists par poligrāfa lietošanu apmācīts piecu līdz desmit dienu laikā, bet viens gadījums bija pat tāds, ka apmācība ilga tikai divas stundas... Arī ASV poligrāfa eksperti, novērtējot šās jomas attīstību Krievijā, norāda, ka daudzi privātā jomā strādājoši speciālisti ir slikti apmācīti.

⁵ Головин А.В. Специфика использования полиграфа в негосударственной сфере как средства обеспечения экономической безопасности // Материалы 4-ой научно – практической конференции ГУВД Краснодарского края, Краснодар, 2000. – с. 80.-82.

Atsaukties uz Krievijas vai citu valstu praksi nav nekāda pamata, jo Latvijā spēkā ir nacionālā tiesiskā reglamentācija, nevis Krievijas vai citu valstu likumi. Detektīvs Latvijā ir tiesīgs veikt aptauju, lietojot tehniskos līdzekļus, bet nav tiesīgs izdarīt secinājumus par atbilžu patiesīgumu, proti – veikt pārbaudi.⁶

Šeit gan var piebilst, ka norādītie likuma ierobežojumi detektīviem, kādi ir Latvijā, neatbilst pasaulē diezgan plaši pieņemtajai praksei. Bez Latvijas tikai vēl dažās valstīs, piemēram, Japānā, aizliegts privātdetektīviem veikt poligrāfa pārbaudes. Tāpēc var pieņemt, ka arī Latvijā būtu lietderīgi to atļaut.

Arī autors nosliecās uz viedokli, ka arī Latvijā būtu lietderīgi izmainīt normatīvo reglamentāciju, papildinot to ar iespēju detektīviem un detektīvsabiedrībām veikt pārbaudes, kurām nepieciešamas speciālas zināšanas, vai iesaistīt speciālistus tādām pārbaudēm. Te gan uzreiz jānorāda, ka tādā gadījumā vajadzētu arī sīkāk reglamentēt nosacījumus un kārtību pārbažu veikšanā, kā arī tajās iesaistīto personu tiesības, pienākumus, kā arī atbildību, lai novērstu iespējamus cilvēku tiesību un interešu apdraudējumus nekvalitatīvu vai negodprātīgu pārbažu dēļ.

Tas nozīmē, ka pareizāk būtu nevis vienkārši papildināt Detektīvdarbības likuma 10. pantu, bet gan vajadzētu Latvijā pieņemt atsevišķu normatīvo aktu, kas reglamentētu poligrāfa lietošanu komercdarbības jomā, piemēram, līdzīgi kā tas ir ASV.⁷

Tomēr šis jautājums jau ir saistīts ar valsts kriminālpolitiku. Tajā skaitā jāapsver arī arguments par to, vai būtu lietderīgi dot iespēju privātiem uzņēmējiem veidot drošības struktūras ar plašām pilnvarām, ja, gadījumā, valstī nav nodrošināta pietiekami laba sadarbība likuma ietvaros starp komercdarbības jomu un tiesībsargājošām institūcijām un valstī ir novājinātas policejiskās struktūras uz nestabilas politiskās situācijas fona. Par laimi, Latvijā šādi negatīvi apstākļi patlaban (pēdējos gados) nav izteikti, tāpēc, pēc autora domām, Latvijā var būt skatīts jautājums par detektīviem atļauto pasākumu veidu paplašināšanu.

Tomēr, vēlreiz jāuzsver, kamēr šādas izmaiņas Detektīvdarbības likumā nav izdarītas, tikmēr detektīvi un detektīvsabiedrības nav tiesīgi veikt poligrāfa pārbaudes vai jebkāda cita veida pārbaudes personas patiesīguma noteikšanai vai jebkādu citu jautājumu risināšanai. *Dura lex, sed lex.*⁸

⁶ Šeit var piebilst vēl to, ka arī Darba likums nepieļauj veikt tādas pārbaudes, kādas Latvijā praktizē atsevišķas personas. Par to sk. 6.2. nodaļā.

⁷ Sk.: Employee Polygraph Protection Act of 1988 / United States Code, Section 2001 et seq.; 29 CFR, Part 801. – <http://gabby.osha-slc.gov/sba/handbook/section10.html>

⁸ Lat.: Likums ir bargs, bet tas ir likums